

STATI

Souběh sudiště a rozhodného práva pro rozvod mezinárodního manželství a související vypořádání majetkových poměrů

Magdalena Pfeiffer*

Abstrakt: Článek se zabývá vzájemným vztahem základních norem mezinárodního práva soukromého – norem pro určení mezinárodní příslušnosti soudu a norem pro určení rozhodného práva. V zásadě se jedná o samostatné normy, které plní různé funkce a které nemusí být vzájemně provázány. Jejich vzájemná koordinace však za určitých podmínek může vést k souběhu sudiště a rozhodného práva. V takovém případě pak soud, který rozhoduje ve věci samé, aplikuje své vlastní hmotné právo. Článek jednak rozebírá v obecné rovině způsoby, kterými lze souběhu forum – ius (sudiště a rozhodného práva) v mezinárodním právu soukromém dosáhnout, a jednak podrobně analyzuje, zda a do jaké míry k souběhu sudiště a rozhodného práva vede relevantní právní úprava dílčí oblasti mezinárodního rodinného práva – rozvodu manželství s mezinárodním prvkem a související vypořádání manželského majetkového společenství. V rámci analýzy příslušných jurisdikčních a kolizních norem je pozornost soustředěna mj. na aplikované hraniční určovatele, moment jejich posouzení a míru připuštěné autonomie vůle stran (tedy možnosti stran zvolit si soud a rozhodné právo).

Klíčová slova: mezinárodní příslušnost, rozhodné právo, rozvod manželství, majetkové poměry manželů, nařízení Brusel II bis, nařízení Řím III, lex fori

1. Pojem jurisdikčních a kolizních norem

Jurisdikční a kolizní pravidla patří k základním normám mezinárodního práva soukromého. V souvislosti se soudním řešením soukromoprávních sporů s přeshraničními aspekty je třeba primárně vyřešit, ve kterém státě a dle jakého právního řádu bude spor řešen. Je třeba určit mezinárodně příslušné soudy a rozhodné právo pro řešení samotného sporu. Obě otázky se posuzují samostatně na základě rozdílných právních pravidel. Podle jurisdikčních norem, které patří do oblasti mezinárodního civilního práva procesního, se určí stát sudiště.¹ Rozhodné právo se určí na základě norem kolizních, které tvoří tradiční páteř mezinárodního práva soukromého.

Dle českého doktrinnálního přístupu je mezinárodní civilní procesní právo součástí mezinárodního práva soukromého, a proto jsou v rámci vnitrostátní úpravy jak jurisdikční, tak kolizní pravidla obsažena v zákoně č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém (dále jen „z. m. p. s.“). I v rámci evropského mezinárodního práva soukromého, které

* Doc. JUDr. Mgr. Magdalena Pfeiffer, Ph.D., katedra obchodního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, E-mail: pfeiffer@prf.cuni.cz.

¹ V některých, spíše výjimečných případech jsou pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti soudů formulována takovým způsobem, že je na jejich základě určen přímo místně příslušný soud. Zpravidla se ale místně a věcně příslušný soud určuje dle národních procesních předpisů.

dnes z pohledu ČR jako členského státu EU představuje primární pramen právní úpravy této oblasti, je v poslední době zcela jasně patrna tendence přijímat v rámci soudní spolupráce v občanských věcech² komplexní právní akty, ve kterých jsou zakotveny jak normy mezinárodního civilního procesního práva, tak i kolizní normy. V zásadě jsou ale tyto normy zcela samostatné a plní rozdílné funkce, což se odráží i v jejich koncepci. Jejich zakotvení do jednoho právního předpisu tuto skutečnost nemění a nelze bez dalšího vycházet z jejich vzájemné provázanosti.

Při formulování jurisdikčních pravidel by měla být zohledněna blízkost soudu a jeho dosažitelnost pro žalobce,³ ale i případná ochrana žalovaného. Pravidla by měla být koncipována takovým způsobem, aby vždy zajistila realizaci práva na přístup k soudu jako součást práva na spravedlivý proces, které patří mezi základní lidská práva.⁴ Hledá se *forum*, které má k řešenému případu, respektive ke skutkovým okolnostem případu úzký vztah.⁵ Úzký vztah však může být v konkrétním případě založen k více státům a k zajištění efektivní právní ochrany je pak nutné nabídnout ve formulaci pravidla více soudišť.⁶ I proto jurisdikční pravidla v zásadě vycházejí z nevýlučné příslušnosti soudů, kdy se připouští mezinárodní příslušnost soudů různých států. V mezinárodních instrumentech jsou v takovém případě jurisdikční normy formulovány alternativně. Žalobce může nabízená soudiště využít k výběru nejvýhodnějšího soudiště (tzv. *forum shopping*). Soud, u kterého je podán návrh na zahájení řízení, řeší otázku své mezinárodní příslušnosti jako jednu z podmínek řízení. Klade si uzavřenou otázku, zda je mezinárodně příslušný, a hledá kladnou či zápornou odpověď, ano či ne.⁷ V zásadě se nezajímá o to, zda by mezinárodní příslušnost mohly případně založit soudy jiného státu. Lze se setkat i s pravidly výlučné příslušnosti, která stanoví mezinárodní příslušnost pro řízení v dané věci pouze soudům jediného státu. Takto formulovaná jurisdikční pravidla jsou ale vnímána jako výjimka z obecné přípustnosti konkurujících si soudišť.⁸

V rámci kontinentálního práva, které klade důraz na právní jistotu účastníků řízení, jurisdikční pravidla soudu při posuzování mezinárodní příslušnosti jako jedné z podmínek řízení zpravidla nepřiznávají prostor pro uvážení. Důležitá je jasná a jednoznačná formulace jurisdikčních pravidel tak, aby bylo s jistotou předvídatelné, ve kterém státě bude možné efektivně zahájit soudní řízení. Tento cíl se opakovaně objevuje i v preambulích unijních nařízení, která pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti unifikují.⁹ Angloamerická koncepce přiznává daleko větší váhu individuální spravedlnosti, což se odráží ve flexibilitě jurisdikčních norem.¹⁰ K zajištění individuální spravedlnosti slouží

² Čl. 81 Smlouvy o fungování Evropské unie.

³ ARNOLD, A. K. *Lex fori als versteckte Anknüpfung*. Berlin: Duncker&Humblot, 2009, s. 43.

⁴ Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práva a svobod; Úmluva o ochraně lidských práv a svobod (Sdělení č. 209/1992 Sb.).

⁵ MANKOWSKI, P. Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht: Parallelen und Divergenzen. In: LORENZ, S. – TRUNK, A. – EIDENMÜLLER, H. (eds). *Festschrift für Andreas Heldrich zum 70. Geburtstag*. München: Beck, 2005, s. 869.

⁶ ARNOLD, A. K. *Lex fori als versteckte Anknüpfung*, s. 46.

⁷ MANKOWSKI, P. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht: Parallelen und Divergenzen*, s. 869.

⁸ *Ibidem*, s. 869.

⁹ Např. Bod (15) preambule nařízení Rady (EU) 2016/1103 ze dne 24. června 2016 provádějící posílenou spolupráci v oblasti příslušnosti, rozhodného práva a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech majetkových poměrů v manželství, OJ L 183, 8.7.2016, s. 1–29 (dále jen „nařízení o majetkových poměrech v manželství“).

¹⁰ Blíže BOHÚNOVÁ, P. Mezinárodní pravomoc soudů ve světle práva stran na spravedlivý proces: americké a kontinentální pojetí. *Dny práva 2010 – sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, svazek 378, 2010, s. 2184 an.

v *common law* mj. doktrína *forum non conveniens*, která umožňuje soudu dle uvážení odmítnout příslušnost, jestliže se domnívá, že existuje jiné vhodnější *forum*. Ve známém rozhodnutí ve věci *Owusu*¹¹ judikoval SDEU (respektive tehdejší ESD), že tuto doktrínu nelze v rámci aplikace unijních předpisů, které obsahují pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti (konkrétně se tehdy jednalo o Bruselskou úmluvu)¹² využít. Přesto se ale např. v nařízení o dědictví¹³ objevuje v čl. 6 písm. a) formulace, která soudu při aplikaci jurisdikčních pravidel přeci jen určitý prostor pro uvážení poskytuje.

Pravidla pro určení rozhodného práva, která řeší kolize právních řádů, by měla být koncipována tak, aby jako rozhodné bylo určeno právo státu, ke kterému mají skutkové okolnosti případu nejužší vztah. Kolizní právo tradičně hledá právní řád nejužšího vztahu, jeden jediný rozhodný právní řád. Situace, kdy by si na základě formulace kolizního pravidla konkurovalo více rozhodných právních řádů, je nežádoucí. Při určování rozhodného práva si tak soud klade otevřenou otázku, na kterou nelze odpovědět pouhým ano či ne. Na rozdíl od jurisdikčních norem, které mohou zakládat mezinárodní příslušnost soudů pouze v rozsahu teritoriální působnosti předpisu, jehož jsou součástí, mohou kolizní normy jako *loi uniforme* určit jako rozhodné právo státu, ve kterém předpis, který obsahuje kolizní normu, jež na daný právní řád odkázala, neplatí. Unijní nařízení unifikující kolizní normy obsahují výslovné ustanovení o univerzální použitelnosti práva určeného na jejich základě.¹⁴ I v případě kolizních pravidel je hlavním cílem jejich unifikace předvídatelnost rozhodného práva a právní jistota, že kolizní řešení určitého případu bude v rámci teritoriální působnosti normy totožné. I v kolizní rovině je připuštěna možnost určité soudní korekce rozhodného práva, které bylo určeno na základě kolizní normy. Do určité míry se zde opět prosazuje angloamerický postulát individuální spravedlnosti. Soud může využít únikových klausulí a použít právní řád, ke kterému má daný případ dle jeho názoru nejužší vztah.

1.1 Vzájemný vztah

Jurisdikční i kolizní normy jsou sice samostatná pravidla, která plní rozdílné funkce, přesto jsou ale patrné určité styčné body a vzájemné vazby. Na prvním místě je třeba zmínit existenci přeshraničního rozměru případu, *conditio sine qua non* použití jak jurisdikčních, tak kolizních pravidel. Určitá vzájemná podmíněnost je dána rovněž posloupností jejich aplikace. Použití kolizních norem ze strany soudu závisí na založení mezinárodní příslušnosti. Kolizní normy soud použije pouze v případě, kdy je dána jeho mezinárodní příslušnost. Až na výjimky¹⁵ přichází kolizní normy na řadu jako druhé v pořadí a musí jim předcházet „úspěšná“ aplikace jurisdikčních norem. Nezalóží-li soud mezinárodní příslušnost, nemá pravomoc v dané věci s mezinárodním prvkem rozhodovat a nemusí tedy ani zjišťovat rozhodné právo. Vzájemná podmíněnost je patrna i v případech, kdy se žalobce rozhoduje, které z alternativních sudišť nabízených v rámci nevylučných juris-

¹¹ Rozhodnutí SDEU C-281/02 ze dne 1. března 2005.

¹² Úmluva o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech, OJ L 339, 21. 12. 2007, s. 3–41.

¹³ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 650/2012 ze dne 4. července 2012 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení, OJ L 201, 27. 7. 2012, s. 107–134.

¹⁴ Např. čl. 4 nařízení Řím III, čl. 20 nařízení o majetkových poměrech v manželství.

¹⁵ Např. čl. 6 a 7 nařízení o dědictví.

dikčních pravidel využije. Jestliže není kolizní úprava právních poměrů, jichž se spor týká, na území států konkurujících si sudišť unifikována, rozhodnutí žalobce o sudišti je nepřímo rovněž i rozhodnutím o rozhodném právu. Každý soud vždy aplikuje kolizní normy platné ve své jurisdikci a v takovém případě žalobce výběrem sudiště nepřímo vybírá rozhodné právo.

Dalším společným průsečíkem v úpravě jurisdikčních a kolizních norem je respektování autonomie vůle stran. Volba sudiště a volba rozhodného práva se v současné době připouští ve stále větším měřítku, a to včetně oblastí rodinného a dědického práva. Jak trefně poznamenává Mankowski, volbě práva se podařilo udělat velkou kariéru.¹⁶ Volba sudiště si nevede o mnoho hůře. Nicméně vzájemnou provázanost prorogace a volby rozhodného práva nelze bez dalšího dovozovat. Z volby rozhodného práva nelze usuzovat na volbu sudiště. A z volby sudiště nelze bez dalšího dovodit volbu rozhodného práva stranami, i když prorogace může být považována za jednu z indicií konkludentní volby rozhodného práva.¹⁷

K určité synchronizaci jurisdikčních a kolizních norem, jsou-li obsaženy v různých předpisech, může docházet i na základě jejich sjednocujícího výkladu. Snahy o synchronizaci výkladu jsou jasně patrné např. z preambulí nařízení Řím I a Řím II ve vztahu k nařízení Brusel I bis.¹⁸ Preambule sice nepředstavují normativní text, ale SDEU je ve své argumentaci při výkladu unijních norem běžně využívá, jsou součástí právního předpisu a bývají považovány za obdobu důvodové zprávy zákona.

2. Souběh sudiště a rozhodného práva

Vzájemná koordinace pravidel pro určení mezinárodní příslušnosti a pravidel pro určení rozhodného práva v právní úpravě může v aplikační praxi vést k souběhu sudiště a rozhodného práva.¹⁹ Jestliže jurisdikční i kolizní pravidla ukazují k území téhož státu, soud pro rozhodnutí ve věci samé aplikuje nikoli cizí, ale své vlastní hmotné právo. Takový výsledek aplikace norem mezinárodního práva soukromého může zejména soudcům připadat jako ideální. Soud se nemusí zabývat případným zjišťováním obsahu cizího práva a aplikovat hmotné právo, které nezná.²⁰ Pro účastníky soudního řízení může toto řešení znamenat menší náklady (které mohou být případně spojeny se zjišťováním obsahu cizího práva) a pravděpodobně i kvalitnější rozhodnutí (soud aplikuje právo, které zná nejlépe). Souběhu *forum – ius*, tedy sudiště a rozhodného práva, lze v rámci právní úpravy dosáhnout různými způsoby.

Jednak je možné přiznat větší váhu mezinárodnímu civilnímu právu procesnímu a rozhodné právo podřídít pravidlům pro založení mezinárodní příslušnosti. Kolizní norma v takovém případě přímo přikazuje použití právního řádu sudiště, tzv. *lex fori*.²¹ Příkaz

¹⁶ MANKOWSKI, P. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht: Parallelen und Divergenzen*, s. 890.

¹⁷ Bod 13 preambule nařízení Řím I.

¹⁸ LEIN, E. A Further Step Towards a European Code of Private International Law: The Commission Proposal for a Regulation on Succession. In: BONOMI, A. – VOLKEN, P. (eds). *Yearbook of Private International Law*. München: Sellier, 2010, s. 110.

¹⁹ Blíže BREULEUX, G. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht (wechselseitige Beziehungen u. Bedeutung ihrer Regelung im internat. Zivilprozess- u. Privatrecht; u.a. im Rahmen d. Theorie d. Gleichlaufs)*. Zürich: Polygraphischer Verlag, 1969, s. 116.

²⁰ Ve vztahu k cizímu právu zásada „*iura novit curia*“ neplatí (blíže např. rozhodnutí NS sp. zn. 25 Cdo 4674/2014).

²¹ S nimi se lze setkat v řadě Haagských úmluv (např. čl. 15 odst. 1 Haagské úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, č. 141/2001Sb. m. s.), ale i v unij-

bezvýjimečné aplikace *lex fori* ze strany soudů na základě takto formulovaných kolizních norem by samozřejmě mohl být vnímán jako určitá negace kolizního práva, kdy se rozhodování o použitelném právu zcela přenáší do procesněprávní roviny, a který tak odporuje kolizní spravedlnosti.²² Breuleux ale uvádí, že i jurisdikční pravidlo je konstruováno tak, aby rozhodné kritérium zajistilo blízký vztah skutkových okolností ke státu soudu, a proto může být zvolený hraniční určovatel vhodný i z hlediska kolizní spravedlnosti. Volbě rozhodného kritéria při koncepci pravidel pro založení mezinárodní příslušnosti by v případě aplikace *lex fori* jako práva rozhodného měla být věnována větší pozornost.²³ A rozhodně by jediným argumentem ospravedlňujícím souběh *forum – ius* neměla být skutečnost, že aplikace zahraničního práva je pro soudy příliš obtížná.²⁴

Další možností, jak dosáhnout souběhu sudiště a rozhodného práva, je přiznat naopak větší váhu rovině kolizní. V takovém případě je mezinárodní příslušnost soudů určitého státu podmíněna aplikací jeho práva. Soud může založit svou mezinárodní příslušnost pouze v případech, kdy kolizní posouzení vede k aplikaci *lex fori*, sudiště je označováno jako tzv. *forum legis*. Funkce, které kolizní norma plní, se částečně přenáší do roviny procesního práva. Německy psaná odborná literatura používá termín *Statutszuständigkeit*²⁵ – statutová příslušnost, protože závisí na statutu, tedy na konkrétním rozhodném právu. V takovém případě je soud pro účely posouzení mezinárodní příslušnosti nucen předběžně posoudit i rozhodné právo. Pro strany sporu se může toto legislativní řešení v praxi negativně odrazit v předvídatelnosti sudiště.²⁶

Obě výše uvedené možnosti dosažení souběhu *forum – ius* jsou založeny na vychýlení rovného a na sobě nezávislého postavení jurisdikčních a kolizních norem, jednou na úkor relevance mezinárodní příslušnosti, která se odvíjí od rozhodného práva, a podruhé na úkor relevance rozhodného práva, které se odvíjí od mezinárodní příslušnosti soudů. Z pohledu aplikační praxe se zdá být logičtější vychýlení rovnováhy ve prospěch pravidel pro založení mezinárodní příslušnosti, protože soud vždy nejprve řeší otázku své mezinárodní příslušnosti. V každém případě je ale v rámci koordinačních snah žádoucí, aby zákonodárce vždy velmi pečlivě zvážil, zda a kdy upřednostní rovinu procesní či kolizní.²⁷

K souběhu *forum – ius* vedou i další cesty, aniž by došlo k zásahu do samostatného postavení jurisdikčních a kolizních pravidel. Oba typy norem mohou obsahovat totožné kritérium pro určení sudiště a rozhodného práva (hraniční určovatele).²⁸ Mezinárodní příslušnost i rozhodné právo jsou tak sice určovány nezávisle na sobě, ale obě pravidla vedou díky témuž rozhodnému kritériu k území jednoho státu a zpravidla k aplikaci *lex fori*. Zárukou použití „domácího“ práva tento postup ale není, je-li totožný hraniční určovatel

ních nařízeních [např. čl. 8 písm. d) nařízení Řím III nebo čl. 7 odst. 1 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/848 ze dne 20. května 2015 o insolvenčním řízení (přepracované znění)].

²² HELDRICH, A. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht*. Berlin: Walter de Gruyter; Tübingen: J. C. B. Mohr, 1969, s. 57.

²³ BREULEUX, G. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht (wechselseitige Beziehungen u. Bedeutung ihrer Regelung im internat. Zivilprozess- u. Privatrecht; u.a. im Rahmen d. Theorie d. Gleichlaufs)*, s. 141.

²⁴ ARNOLD, A. K. *Lex fori als versteckte Anknüpfung*, s. 41.

²⁵ BREULEUX, G. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht (wechselseitige Beziehungen u. Bedeutung ihrer Regelung im internat. Zivilprozess- u. Privatrecht; u.a. im Rahmen d. Theorie d. Gleichlaufs)*, s. 137.

²⁶ WÜRDINGER, M. Das Prinzip der Einheit der Schuldrechtsverordnungen im Europäischen Internationalen Privat- und Verfahrensrecht: Eine methodologische Untersuchung über die praktische Konkordanz zwischen Brüssel I-VO, Rom I-VO und Rom II-VO. *Rabels Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht*. 2011, Jhrg.75, Nr. 1, s. 104.

²⁷ BREULEUX, G. *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht (wechselseitige Beziehungen u. Bedeutung ihrer Regelung im internat. Zivilprozess- u. Privatrecht; u.a. im Rahmen d. Theorie d. Gleichlaufs)*, s. 157.

²⁸ Např. čl. 4 a čl. 21 odst. 1 nařízení o dědictví.

posuzován k rozdílnému okamžiku. Kritérium zakotvené v pravidle pro určení mezinárodní příslušnosti se až na výjimky posuzuje k momentu zahájení řízení, kdy soud zkoumá splnění podmínek řízení. Případná pozdější změna zpravidla nehraje ve vztahu k mezinárodní příslušnosti soudu roli, i zde v zásadě platí *perpetuatio fori*.²⁹ Hraniční určovatel zakotvený v kolizní normě je naopak nejčastěji posuzován k momentu relevantního právního jednání.³⁰ Narušen může být souběh *forum – ius* rovněž v případě, kdy relevantní právní předpis obsahuje kromě základních pravidel využívajících stejné kritérium např. alternativní pravidla mezinárodní příslušnosti či sofistikovaně diferencovaná kolizní pravidla. Souběh sudiště a rozhodného práva může naopak samozřejmě náhodně vyplynout z konkrétních skutkových okolností případu, kdy i rozdílní hraniční určovatelé v jurisdikční a kolizní normě (např. státní příslušnost a obvyklý pobyt) směřují na území téhož státu. O souběh *forum – ius* se mohou postarat i sami účastníci volbou sudiště a rozhodného práva.³¹ K aplikaci národního práva může dále dojít v důsledku použití únikové klauzule,³² přijetí zpětného odkazu³³ či postoupení sporu vhodnějšímu soudu.³⁴ S úpravou, která vede k souběhu sudiště a rozhodného práva, se v poslední době setkáváme stále častěji.³⁵ Jasně je tento trend patrný např. v koncepci insolvenčního nařízení³⁶ nebo nařízení o dědictví.

Se vzájemnou korelací mezi sudištěm a rozhodným právem ovšem rozhodně nelze automaticky dopředu počítat, princip samostatné aplikace jurisdikčních a kolizních norem nadále platí, a to i v evropském mezinárodním právu soukromém.³⁷ Dle Mankowského je však dosažení paralelismu a harmonie mezi sesterskými právními akty v rámci unijní úpravy mezinárodního práva soukromého navzdory koncepčním rozdílům mezi normami jurisdikčními a kolizními žádoucí. V rámci následujícího textu je předestřena analýza rozsahu synchronizace „sesterských nařízení“ vedoucí k souběhu *forum – ius* jurisdikční a kolizní úpravy dílčí oblasti mezinárodního rodinného práva: rozvodu manželství a souvisejícího vypořádání majetkových poměrů manželů. Obdobné analýze byla již v odborné literatuře pozornost věnována, ale dosud převážně ve vztahu k úpravě závazkového práva (zejména ve vztahu ke smluvním závazkům).³⁸ Považuji za zajímavé a žádoucí z obdobné perspektivy podrobit analýze úpravu rodinného práva, byť se jedná pouze o dílčí oblast vybraných manželských poměrů.

²⁹ V podrobnostech např. SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht: Mit internationalem Insolvenz- und Schiedsverfahrensrecht: ein Studienbuch*. 7. Auflage. München: C. H. Beck, 2017, s. 175 an.

³⁰ Statut dlouhodobých právních poměrů nemusí v takových případech být neměnný, protože kritérium v kolizní normě se může posuzovat opakovaně k relevantním okamžikům za dobu trvání daného právního poměru.

³¹ Např. čl. 25 odst. 1 nařízení Brusel I bis a čl. 3 odst. 1 nařízení Řím I.

³² Např. čl. 4 odst. 3 nařízení Řím I nebo čl. 4 odst. 3 nařízení Řím II.

³³ Např. čl. 34 nařízení o dědictví.

³⁴ Např. čl. 15 nařízení Brusel II bis nebo čl. 6 nařízení o dědictví.

³⁵ CORNELOUP, S. Zum Bedeutungsverlust des Renvoi. *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*. 2017, Jhrg. 37, Hf. 2, s. 149.

³⁶ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/848 ze dne 20. května 2015 o insolvenčním řízení, OJ L 141, 5. 6. 2015, p. 19–72.

³⁷ WÜRDINGER, M. *Das Prinzip der Einheit der Schuldrechtsverordnungen im Europäischen Internationalen Privat- und Verfahrensrecht: Eine methodologische Untersuchung über die praktische Konkordanz zwischen Brüssel I-VO, Rom I-VO und Rom II-VO*, s. 104.

³⁸ CRAWFORD, E. B. – CARRUTHERS, J. M. Connection and coherence between and among European instruments in the private international law of obligations. *International and Comparative Law Quarterly*. 2014, Vol. 63, No. 1; WÜRDINGER, M. *Das Prinzip der Einheit der Schuldrechtsverordnungen im Europäischen Internationalen Privat- und Verfahrensrecht: Eine methodologische Untersuchung über die praktische Konkordanz zwischen Brüssel I-VO, Rom I-VO und Rom II-VO*; LANDO, O. Lex fori in foro proprio. In: *Festschrift Til Ole Due*. Copenhagen: G. E. C. GAD, 1994, s. 207–226.

3. Rozvod manželství

3.1 Pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti

Jednotná unijní pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti soudů členských států EU pro rozvod manželství jsou zakotvena v čl. 3–7 nařízení Brusel II bis.³⁹ V základním pravidle v čl. 3 zákonodárce předkládá navrhovateli rozvodu celou řadu alternativních sudišť na výběr.⁴⁰ Jako rozhodné kritérium jsou v jurisdikčních pravidlech využity obvyklý pobyt a státní příslušnost.⁴¹ Státní příslušnost se posuzuje k okamžiku zahájení řízení buď u navrhovatele (jako doplňkové kritérium v kombinaci s obvyklým pobytem) nebo u obou manželů.⁴² Obvyklý pobyt se objevuje ve více variantních formulacích ve vztahu k osobě, jejíž obvyklý pobyt je určující (oba manželé, navrhovatel, odpůrce),⁴³ a ve vztahu k délce obvyklého pobytu ve státě sudiště (šest měsíců, jeden rok). Diferencovaná koncepce základního pravidla nabízí manželům výběr mezi sedmi v úvahu přicházejícími rozvodovými sudišti v EU a poskytuje velkorysý, často i kritizovaný,⁴⁴ prostor pro *forum shopping*. Manžele může rozvést soud členského státu: 1) na jehož území mají oba manželé obvyklý pobyt; 2) na jehož území měli manželé poslední společný obvyklý pobyt, pokud zde jeden z nich ještě bydlí; 3) na jehož území má obvyklý pobyt odpůrce; 4) na jehož území má obvyklý pobyt jeden z manželů, navrhují-li rozvod společně; 5) na jehož území má navrhovatel obvyklý pobyt, v němž bydlel nejméně rok bezprostředně před podáním návrhu na zahájení řízení; 6) na jehož území má navrhovatel obvyklý pobyt, v němž bydlel nejméně šest měsíců bezprostředně před podáním návrhu na zahájení řízení, jestliže má zároveň státní příslušnost tohoto státu⁴⁵ a 7) jehož státními příslušníky jsou oba manželé.⁴⁶

Jestliže se jedná o smíšené manželství a odpůrce nemá obvyklý pobyt na území EU, ani není státním občanem některého z členských států EU, je pro založení mezinárodní příslušnosti soudů členských států EU možné využít i národních jurisdikčních pravidel (čl. 7 nařízení Brusel II bis). To však platí pouze za podmínky, že není příslušný žádný soud členského státu podle základních jurisdikčních kritérií v čl. 3, 4 a 5 nařízení Brusel II bis.⁴⁷

³⁹ Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000, OJ L 338, 23. 12. 2003, s. 1–29. Toto nařízení bude s účinností od 1. 8. 2022 nahrazeno nařízením Nařízení Rady (EU) 2019/1111 ze dne 25. června 2019 o příslušnosti, uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o mezinárodních únosech dětí (přepřacované znění) (dále jen „nařízení Brusel II ter“). K obsahovým změnám v úpravě jurisdikčních pravidel pro rozvod manželství však v přepracovaném znění nařízení nedošlo. V nařízení Brusel II ter se jedná o čl. 3–6, protože formálně došlo ke sloučení dvou samostatných článků do jednoho (a to čl. 6 a 7 nařízení Brusel II bis). Další změna, ke které došlo, je terminologická, nařízení Brusel II ter nahradilo pojem „obvyklé bydliště“ vhodnějším pojmem „obvyklý pobyt“. Jedná se pouze o rozdílný český překlad, v jiných jazykových verzích k žádné změně nedošlo. Pro zachování jednoty textu bude v tomto článku uváděn pojem „obvyklý pobyt“.

⁴⁰ Navrhovatelem ve smyslu čl. 3 odst. 1 písm. a) páté a šesté odrážky nařízení Brusel II bis nemůže být jiná osoba než jeden z manželů (blíže rozhodnutí SDEU C-294/15).

⁴¹ Respektive domicil ve vztahu k Irsku.

⁴² Okamžik zahájení řízení je autonomně vymezen v čl. 16 nařízení Brusel II bis.

⁴³ Terminologie unijního nařízení se zde rozchází s terminologií zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, kdy účastníky řízení o rozvod manželství jsou dle § 385 manželé.

⁴⁴ BROSCHE, M. *Rechtswahl und Gerichtsstandsvereinbarung im internationalen Familien- und Erbrecht der EU*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, s. 62 an.

⁴⁵ Případně na jeho území má domicil.

⁴⁶ Případně na jeho území mají oba manželé svůj domicil.

⁴⁷ Rozhodnutí SDEU C-68/07.

České soudy by v tomto případě aplikovaly § 47 z. m. p. s., jehož koncepce částečně kopíruje čl. 3 nařízení Brusel II bis. Jestliže je odpůrce státním příslušníkem třetího státu a nemá obvyklý pobyt na území EU, jsou české soudy mezinárodně příslušné ve věci rozvodu, jestliže navrhovatel je českým státním příslušníkem (§ 47 odst. 1 z. m. p. s.) nebo jestliže manželé měli v ČR společný obvyklý pobyt, pokud zde navrhovatel obvyklý pobyt ještě má [§ 47 odst. 2 písm. a) z. m. p. s.]; nebo pokud má navrhovatel obvyklý pobyt v ČR a druhý manžel se k návrhu připojil [§ 47 odst. 2 písm. b) z. m. p. s.]; nebo pokud má navrhovatel v ČR obvyklý pobyt, v němž bydlel nejméně rok bezprostředně před podáním návrhu na zahájení rozvodového řízení [§ 47 odst. 2 písm. c)]. Na aplikaci pravidel zakotvených v § 47 odst. 2 z. m. p. s. by ale v praxi nemělo dojít, protože kritéria zde korespondují s pravidly v čl. 3 nařízení Brusel II bis, který má přednost. Otazník do jisté míry vyvstává u ne zcela precizní formulace § 47 odst. 2 písm. a) z. m. p. s., kdy je dle mého názoru třeba na základě slova „ještě“ v dané formulaci jazykovým výkladem dovodit, že se jedná o kritérium posledního společného obvyklého pobytu manželů s tím, že navrhovatelův obvyklý pobyt v ČR trvá i v době podání návrhu na zahájení rozvodového řízení.⁴⁸ Relevantní může být na základě čl. 59 nařízení Brusel II bis i úprava mezinárodní příslušnosti ve dvoustranných smlouvách o právní pomoci uzavřených s nečlenským státem EU.

Nařízení Brusel II bis neumožňuje manželům, aby se na rozvodovém sudišti dohodli. Jedná se o jediný z unijních předpisů z oblasti mezinárodního práva soukromého, ve kterém se jinak zcela jasně patrný trend rostoucího významu autonomie vůle stran v mezinárodním právu soukromém neprosadil. Bohužel zákonodárci nevyužili možnost zakotvit přípustnost prorogace pro rozvod manželství v rámci revize nařízení Brusel II bis, a tak nebude možné prorogovat rozvodový soud ani po účinnosti nařízení Brusel II ter. Omezenou možnost manželů dohodnout se na soudu, u kterého bude vedeno rozvodové řízení, obsahoval již v roce 2006 návrh revize nařízení Brusel II bis, který však nakonec nebyl přijat.⁴⁹ Pro omezenou prorogaci se vyslovila např. i Evropská skupina pro mezinárodní právo soukromé (GEDIP).⁵⁰

3.2 Pravidla pro určení rozhodného práva

Rozvodové kolizní normy jsou unifikovány v nařízení Řím III.⁵¹ Nařízení však bylo přijato v rámci posílené spolupráce, a proto se aplikuje pouze v některých členských státech EU. Ty členské státy, které se posílené spolupráce neúčastní (mezi ně patří i ČR), určují právo rozhodné pro rozvod nadále dle národních kolizních norem, případně dle kolizních norem obsažených v mezinárodních smlouvách, kterými jsou vázány.

Obecná kolizní norma v čl. 8 nařízení Řím III obsahuje kaskádu čtyř kolizních pravidel. Relevantními hraničními určovateli jsou i v případě kolizní úpravy rozvodu obvyklý pobyt manželů nebo jejich státní příslušnost, relevantní kritérium se posuzuje k okamžiku

⁴⁸ Odlišný názor FIŠEROVÁ, Z. In: BRÍCHÁČEK, T. – BRÍZA, P. – FIŠEROVÁ, Z. – HORÁK, P. – PTÁČEK, L. – SVOBODA, J. *Zákon o mezinárodním právu soukromém: komentář*. Praha: Beck, 2014, s. 250.

⁴⁹ Čl. 3a návrhu nařízení Rady, kterým se mění nařízení (ES) č. 2201/2003 ohledně příslušnosti a pravidel o právních předpisech použitelných v manželských věcech (předložený Komisí), KOM (2006) 399 v konečném znění.

⁵⁰ Čl. 3bis *Prorogation volontaire de compétence. Proposition de refonte des règlements sur le divorce et la séparation de corps*. Champ d'application et règles de compétence directe – Version provisoire du 24 septembre 2017. GEDIP [cit. 7.1.2020]. Dostupné z: <<https://www.gedip-egpil.eu/documents/Hambourg%202017/DIV-TxtHambourg.pdf>>.

⁵¹ Nařízení Rady (EU) č. 1259/2010 ze dne 20. prosince 2010, kterým se zavádí posílená spolupráce v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky, OJ L 343, 29. 12. 2010, s. 10–16.

zahájení řízení.⁵² Rozhodným právem pro rozvod manželství je právní řád státu, na jehož území mají manželé obvyklý pobyt v okamžiku zahájení řízení u soudu [čl. 8 písm. a)]. Jestliže není možné určit rozhodné právo na základě tohoto kritéria, soud manželství rozvede dle právního řádu státu, na jehož území měli manželé poslední společný obvyklý pobyt, pokud k ukončení pobytu nedošlo dříve než rok před zahájením řízení u soudu a pokud jeden z manželů na území tohoto státu ještě pobývá v okamžiku zahájení řízení [čl. 8 písm. b)]. Nejsou-li dány podmínky pro aplikaci ani této kolizní normy, použije se právní řád státu, jehož jsou oba manželé státní příslušníci [čl. 8 písm. c)]. Na ocise kaskády, jako poslední v řadě, je zakotvena kolizní norma, která odkazuje přímo na *lex fori* [čl. 8 písm. d)].

V nařízení Řím III má na rozdíl od nařízení Brusel II bis autonomie vůle manželů důležité místo. Čl. 5 umožňuje manželům zvolit rozhodné právo pro rozvod, byť se jedná pouze o volbu omezenou. Manželé mají na výběr ze čtyř alternativ: 1) právo státu, v němž mají manželé v době uzavření dohody o volbě práva obvyklý pobyt; 2) právo státu, v němž měli manželé poslední společný obvyklý pobyt, pokud zde v době uzavření dohody o volbě práva jeden z manželů ještě bydlí; 3) právo státu, jehož je v době uzavření dohody jeden z manželů státním příslušníkem nebo 4) právo státu soudu. Ustanovení o volbě rozhodného práva využívá stejných hraničních určovatелů jako obecná kolizní norma – obvyklého pobytu a státní příslušnosti, posuzují se však k okamžiku uzavření dohody o volbě práva, nikoliv k okamžiku zahájení řízení.

Nařízení Řím III obsahuje ještě jedno zvláštní kolizní pravidlo, které lze označit jako únikovou klausuli *sui generis*. Čl. 10 umožňuje, aby soud použil *lex fori*, pokud právo zvolené stranami nebo určené na základě obecné kolizní normy rozvod neupravuje nebo nezajišťuje oběma manželům rovný přístup k rozvodu.

Vzhledem ke skutečnosti, že teritoriální působnost nařízení Brusel II bis a nařízení Řím III není shodná, může založení mezinárodní příslušnosti nepřímo ovlivnit rozhodné právo. Nařízení Řím III, které unifikuje rozvodové kolizní normy pouze v sedmnácti členských státech,⁵³ tak zatím neplní jeden ze svých v preambuli vytyčených cílů, a to zabránit situacím, kdy jeden z manželů požádá o rozvod dříve než ten druhý kvůli tomu, aby se řízení řídilo určitým právem, které považuje za vhodnější pro ochranu svých zájmů.⁵⁴

Český soud, který není vázán nařízením Řím III, určí rozhodné právo pro rozvod manželství dle z. m. p. s., případně dle některé z četných bilaterálních smluv o právní pomoci ve věcech občanských. Rozvod manželství se dle § 50 odst. 1 ve spojení s § 49 odst. 1 z. m. p. s. řídí právem státu, kterým se řídí osobní poměry manželů v době zahájení řízení. Rozhodným právem pro rozvod manželství je na prvním místě právo státu, jehož jsou oba manželé státními příslušníky. Jsou-li státními příslušníky různých států, je rozhodné právo státu jejich společného obvyklého pobytu. Není-li splněna ani tato podmínka, použije se *lex fori*, tedy české právo. Volbu rozhodného práva český předpis neumožňuje.

⁵² Na rozdíl od nařízení Brusel II bis, toto nařízení ale autonomním způsobem nevymezuje, který okamžik je třeba považovat za okamžik zahájení řízení.

⁵³ Rozhodnutí Rady ze dne 12. července 2010, kterým se povoluje posílená spolupráce v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky; rozhodnutí Komise ze dne 21. listopadu 2012, kterým se potvrzuje účast Litvy na posílené spolupráci v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky; rozhodnutí Komise ze dne 27. ledna 2014, kterým se potvrzuje účast Řecka na posílené spolupráci v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky; rozhodnutí Komise (EU) 2016/1366 ze dne 10. srpna 2016, kterým se potvrzuje účast Estonska na posílené spolupráci v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky.

⁵⁴ Bod 9 preambule nařízení Řím III.

3.3 Souběh sudiště a rozhodného práva pro rozvod manželství

Vzájemná provázanost rozvodových jurisdikčních a kolizních norem je na první pohled patrna ze zvolených hraničních určovatелů. Zákonodárci využili shodných kritérií – obvyklého pobytu a státní příslušnosti. Podíváme-li se ale na strukturu pravidel podrobněji, vzájemná provázanost se vytrácí. Pravidla jsou dále poměrně bohatě větvena a liší se, co se týče osob, jejichž obvyklý pobyt nebo státní příslušnost jsou relevantní (obou manželů, jednoho z manželů, navrhovatele, odpůrce), případně je kumulativně zakotvena podmínka určité délky trvání obvyklého pobytu (např. podmínka obvyklého pobytu na území státu soudu nejméně po dobu jednoho roku před podáním návrhu na zahájení řízení). Rozdílný je rovněž okamžik, ke kterému se hraniční určovatелé posuzují. Při volbě rozhodného práva je rozhodným okamžikem uzavření dohody o volbě práva, jinak se relevantní kritérium posuzuje k okamžiku zahájení řízení. Souběh sudiště a rozhodného práva může tak být v případě volby rozhodného práva pro rozvod dokonce vyloučen, např. je-li manželé zvolen právní řád státu, na jehož území měli obvyklý pobyt v době volby, ale v době rozvodového řízení již k tomuto státu nemají žádnou vazbu (tzn. ani jeden z manželů zde nemá obvyklý pobyt, ani nejsou státními příslušníky tohoto státu).

Při takto diferencovaném systému pravidel závisí souběh *forum – ius* primárně na navrhovateli, který může aplikaci *lex fori* ve většině případů zajistit díky možnostem, které nabízí alternativně formulovaný čl. 3 nařízení Brusel II bis. Navrhovatel může podřídit mezinárodní příslušnost rozhodnému právu a podat návrh na zahájení řízení u soudů státu, jehož právo bude pro rozvod rozhodné. Nelze sice hovořit přímo o *forum legis*, kdy by založení mezinárodní příslušnosti soudu bylo podmíněno aplikací vlastního práva, ale určitý vliv rozhodnému právu na výběr mezinárodně příslušného soudu (a to i v případě, že půjde o výběr sudiště v členských státech, jejichž soudy budou rozhodné právo určovat na základě unifikovaných kolizních norem nařízení Řím III) rozhodně upřít nelze.

K souběhu sudiště a rozhodného práva povede logicky kolizní norma odkazující přímo na *lex fori*, kterou obsahuje jak nařízení Řím III, tak i z. m. p. s. V obou případech se však jedná až o poslední možné kolizní řešení v hierarchii kolizních norem, které se použije v případě, kdy není na základě kritérií předcházejících pravidel možné určit právní řád, ke kterému by dle zákonodárce měli manželé mít užší vazbu. K souběhu sudiště a rozhodného práva povede i výjimečné použití *lex fori* na základě únikové klausule čl. 10 nařízení Řím III v případě, že by rozhodné právo pro rozvod manželství určené dle základních kolizních pravidel rozvod neumožňovalo nebo by jednoho z manželů procesně diskriminovalo.

Zcela paradoxně je komplikované souběhu sudiště a rozhodného práva dosáhnout, pokud se manželé na rozhodném právu pro rozvod dohodnou. Jak bylo uvedeno výše, co se týče míry autonomie vůle stran nejsou nařízení Brusel II bis a nařízení Řím III synchronní. Volba rozhodného práva v nařízení Řím III nemá v nařízení Brusel II bis (ani Brusel II ter) odpovídající protějšek, manželé nemohou uzavřít dohodu o volbě soudu. Ale čl. 5 písm. d) nařízení Řím III manželům umožňuje zvolit si jako právo rozhodné pro rozvod právo státu, na jehož území se nachází příslušný soud.⁵⁵ Manželé tak mohou volbou *lex fori* zajistit, že soud bude rozhodovat dle svého hmotného práva. S ohledem na teritoriální omezenost

⁵⁵ Tato formulace díky širokému spektru alternativních sudišť nepřímo rozšiřuje spektrum fakticky volitelných právních řádů.

jurisdikčních pravidel toto platí samozřejmě pouze v případě, že na základě pravidel nařízení Brusel II bis bude založena mezinárodní příslušnost soudů některého členského státu EU, který je vázán nařízením Řím III nebo jehož národní právní úprava umožňuje volbu *lex fori*. Český soud by k volbě práva rozhodného pro rozvod přihlédnout nemohl. Dále je nutné si uvědomit, že volbu rozhodného práva, má-li obsahovat konkrétní právní řád, je možné učinit až poté, co je známo sudiště. Po zahájení rozvodového řízení však již lze jen stěží spoléhat na ochotu manželů dohodnout se na rozhodném právu. *Ex ante* je možné učinit pouze tzv. *floating choice of law*, tedy obecnou, neurčitou volbu rozhodného práva, kdy konkrétní právo bude jasné až v okamžiku založení mezinárodní příslušnosti soudu. Co se týče její přípustnosti, není odborná literatura jednotná.⁵⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že preambule nařízení Řím III označuje tuto volbu rozhodného práva jako „zasvěcenou volbu“,⁵⁷ jejichž právních a společenských důsledků by si každý z manželů měl být vědom, a považuje ji za hlavní zásadu předpisu, přikláním se proto spíše k názoru, že zvolit *lex fori ex ante* bez specifikace konkrétního právního řádu by přípustné být nemělo.

4. Vypořádání majetkových poměrů v souvislosti s rozvodem manželství

Jurisdikční a kolizní normy pro majetkové poměry manželů jsou v rámci EU unifikovány v relativně novém nařízení o majetkových poměrech v manželství, které nabylo účinnosti 29. ledna 2019.⁵⁸ Na rozdíl od úpravy rozvodu manželství jsou v tomto případě pravidla pro určení mezinárodní příslušnosti a kolizní pravidla koncentrována do jednoho unijního předpisu a bude tedy zajímavé posoudit, zda předpis vykazuje vyšší míru jejich korelace. Nařízení o majetkových poměrech v manželství je přijato v režimu posílené spolupráce a opět tak je třeba počítat s omezenou teritoriální působností v rámci EU.⁵⁹ Na území členských států EU, které nejsou nařízením vázány, se nadále použije jurisdikční a kolizní úprava ve vnitrostátním právu, případně v relevantních mezinárodních smlouvách. V tomto případě se ČR posílené spolupráce účastní.

4.1 Pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti

Pravidla pro založení mezinárodní příslušnosti jsou v nařízení o majetkových poměrech v manželství upravena velmi komplikovaně (čl. 4–19). Pro vypořádání majetkového společenství manželů v souvislosti s rozvodem manželství je v první řadě relevantní jurisdikční pravidlo v čl. 5, které zcela logicky stanoví akcesorickou příslušnost rozvodového soudu. Jestliže je založena mezinárodní příslušnost soudů některého členského státu EU pro rozvod manželství na základě jurisdikčních pravidel čl. 3 nařízení Brusel II bis, jsou soudy tohoto státu rovněž příslušné rozhodnout o majetkovém vypořádání rozvádějících

⁵⁶ V podrobnostech BROSCHE, M. *Rechtswahl und Gerichtsstandsvereinbarung im internationalen Familien- und Erbrecht der EU*, s. 68 an.

⁵⁷ Bod 18 preambule nařízení Řím III. V anglickém jazykovém znění „*informed choice*“.

⁵⁸ Čl. 70 odst. 2, pododstavec druhý nařízení o majetkových poměrech v manželství.

⁵⁹ Nařízení se použije v osmnácti členských státech EU: Švédsko, Belgie, Řecko, Chorvatsko, Slovinsko, Španělsko, Francie, Portugalsko, Itálie, Malta, Lucembursko, Německo, Česká republika, Nizozemsko, Rakousko, Bulharsko, Finsko a Kypr.

se manželů (čl. 5 odst. 1). Na první pohled jasné a jednoduché pravidlo, které se však při podrobnější analýze vzápětí velmi komplikuje. Konkuruující si rozvodová soudiště, koncipovaná v nařízení Brusel II bis jako rovnocenná, nepředstavují pro navrhovatele ve vztahu k majetkovému vypořádání rovnocenné alternativy. Jestliže navrhovatel podá návrh na rozvod manželství u soudu státu, na jehož území má obvyklý pobyt nebo jehož je státním příslušníkem, je mezinárodní příslušnost rozvodového soudu⁶⁰ vypořádat rovněž majetkové poměry rozvádějících se manželů podmíněna souhlasem odpůrce (respektive dohodou manželů). Jedná se o případy, kdy rozvodové řízení probíhá před soudy státu, ke kterému odpůrce nemusí nezbytně mít úzkou vazbu a soudiště nemusí tedy být pro odpůrce snadno dostupné. Koncentrace mezinárodní příslušnosti je možná pouze se souhlasem odpůrce rovněž v případech, kdy je mezinárodní příslušnost pro rozvod manželství založena na základě zbytkové příslušnosti dle národních jurisdikčních pravidel. Jestliže odpůrce s koncentrací řízení nesouhlasí a soudy žádného členského státu EU nejsou příslušné dle čl. 5, použije se základní jurisdikční pravidlo v čl. 6, které je na rozdíl od čl. 3 nařízení Brusel II bis formulováno hierarchicky. Příslušné jsou pak soudy členského státu, na jehož území mají manželé v době zahájení řízení obvyklý pobyt; není-li takový členský stát, tak soudy státu, na jehož území měli manželé poslední obvyklý pobyt, pokud zde v době zahájení řízení jeden z nich dosud bydlí; není-li ani takový členský stát, tak soudy státu, na jehož území má odpůrce v době zahájení řízení obvyklý pobyt, a pokud nejsou splněny ani tyto podmínky, tak soudy státu, jehož jsou oba manželé v době zahájení řízení státními příslušníky. Formulačně odpovídají jednotlivá jurisdikční kritéria znění čl. 3 nařízení Brusel II bis. Jejich hierarchické uspořádání ale vylučuje *forum shopping*. Sudiště se určí dle kaskády kritérií ve stanoveném pořadí. Hierarchická koncepce sice limituje možnosti navrhovatele, ale zvyšuje předvídatelnost soudiště.

Na rozdíl od nařízení Brusel II bis, které neumožňuje volbu rozvodového soudu, ve věcech majetkového vypořádání manželé dohodu o volbě soudu uzavřít mohou. Prorogace je ale omezena a částečně provázána s rozhodným právem. Dle čl. 7 odst. 1 nařízení o majetkových poměrech v manželství se mohou manželé dohodnout, že výlučně příslušné rozhodovat ve věcech jejich majetkových poměrů budou soudy toho členského státu, jehož právo je rozhodné dle čl. 22 nebo dle čl. 26 odst. 1 písm. a) nebo b) nebo soudy členského státu uzavření manželství. Dohodou může být kromě soudů členského státu uzavření manželství založena mezinárodní příslušnost soudů členského státu, v němž mají manželé první společný obvyklý pobyt po uzavření manželství; nebo v němž mají manželé společný obvyklý pobyt nebo jeden z nich v době uzavření prorogační dohody; nebo jehož jsou oba státními příslušníky v době uzavření manželství nebo jeden z nich v době uzavření prorogační dohody. Jedná se tedy opět o hraniční určovatele obvyklého pobytu a státní příslušnosti, posuzují se ale k okamžiku uzavření manželství nebo k okamžiku uzavření prorogační dohody, nikoliv k momentu zahájení řízení. Ve vztahu k rozvodovému řízení je ale třeba mít na paměti, že soud k prorogační dohodě ve prospěch soudů jiného členského státu nebude přihlížet v případech, že budou splněny podmínky pro založení mezinárodní příslušnosti na základě akcesority dle čl. 5 nařízení o majetkových poměrech v manželství. Ta se prosadí navzdory vůli manželů.

⁶⁰ Není jisté, že rozhodovat bude v rámci státu jeden a týž soud.

4.2 Pravidla pro určení rozhodného práva

Pravidla pro určení rozhodného práva jsou v nařízení o majetkových poměrech v manželství unifikována v čl. 20 a násl. Pro praxi je ve vztahu k rozhodnému právu klíčové přechodné ustanovení v čl. 69 odst. 3, dle kterého se kolizní normy v nařízení použijí pouze v případě manželství, které bylo uzavřeno po 28. lednu 2019, nebo v případě, že si manželé po tomto datu pro své majetkové poměry zvolili rozhodné právo. Znamená to tedy, že i v případech řízení zahájených na základě pravidel pro založení mezinárodní příslušnosti dle nařízení o majetkových poměrech v manželství, budou soudy členských států ještě po dlouhou dobu v řadě případů postupovat při řešení kolize právních řádů stejně jako před jeho účinností.

V nařízení o majetkových poměrech v manželství představuje základní kolizní pravidlo čl. 26 a jeho hierarchická struktura je poměrně složitá. Kolizní řešení se v zásadě opět odvíjí od obvyklého pobytu a státní příslušnosti, kolizní norma využívá ale i tradičního principu nejužšího spojení. Rozhodným právem je právo státu, v němž měli manželé první společný pobyt po uzavření manželství [čl. 26 odst. 1 písm. a)]. Jestliže takový stát není, je rozhodné právo státu, jehož státními příslušníky byli oba manželé v době uzavření manželství [čl. 26 odst. 1 písm. b)]. Tuto kolizní normu však nelze aplikovat, jestliže manželé v době uzavření manželství měli více než jednu společnou státní příslušnost (čl. 26 odst. 2). Pokud ani takový stát není, použije se jako rozhodné právo státu, k němuž mají manželé nejuzší vazbu [čl. 26 odst. 1 písm. c)]. Kolizní ustanovení obsahuje rovněž komplikovaně formulovanou únikovou klauzuli, na jejímž základě může soud za určitých podmínek aplikovat právo státu, na jehož území měli manželé poslední společný obvyklý pobyt (čl. 26 odst. 3). Majetkový statut je až na výjimky neměnný, k pozdější změně rozhodného kritéria se nepřihlíží. V případě, že se bude jednat o manželství uzavřené před účinností nařízení o majetkových poměrech v manželství (a manželé neprovedou volbu práva dle nařízení), budou české soudy určovat rozhodné právo dle § 49 odst. 3 z. m. p. s., případně dle relevantních kolizních pravidel dvoustranných smluv o právní pomoci. V hierarchickém pořadí se dle z. m. p. s. bude jako rozhodné aplikovat právo státu, ve kterém mají manželé obvyklý pobyt; subsidiárně právní řád státu, jehož jsou oba manželé státními příslušníky; jinak *lex fori*, tedy české právo. V národní kolizní normě není hraniční určovatelský zafixován k určitému okamžiku, je třeba posuzovat dané kritérium vždy k relevantnímu právnímu jednání manželů. Jestliže manželé uzavřou manželskou majetkovou smlouvu, řídí se jejich manželské poměry právním řádem, který byl v době jejího uzavření pro majetkové poměry rozhodný.

Nařízení o majetkových poměrech v manželství umožňuje manželům volbu rozhodného práva. Obdobně jako v nařízení Řím III pro rozvod manželství, i zde se jedná o volbu omezenou. Manželé mohou volit mezi právním řádem státu obvyklého pobytu nebo státní příslušnosti vždy alespoň jednoho z manželů (čl. 22 odst. 1). Relevantní kritérium se posuzuje k okamžiku uzavření dohody o volbě práva, manželé si mohou vybrat kterýkoliv z nabízených právních řádů. V případě, že se bude jednat o manželství uzavřené před účinností tohoto nařízení a manželé neprovedou volbu rozhodného práva dle nařízení po jeho vstupu v účinnost, bude se opět aplikovat vnitrostátní právní úprava, případně úprava ve dvoustranné smlouvě o právní pomoci. I z. m. p. s. připouští omezenou volbu rozhodného práva v § 49 odst. 4 z. m. p. s., podmiňuje ji ale smluvní úpravou manželských majetkových poměrů. Zvolit mohou manželé české právo nebo právo státu obvyklého pobytu či státní příslušnosti jednoho z manželů, případně *lex rei sitae* ve vztahu k nemovitému majetku.

4.3 Souběh sudiště a rozhodného práva pro vypořádání majetkových poměrů manželů v souvislosti s rozvodem

Jak jurisdikční, tak kolizní pravidla v nařízení o majetkových poměrech v manželství jsou velmi diferencovaná, komplikovaně formulovaná a jejich výše stručně naznačenou dílčí provázanost lze z pohledu praktické aplikace hodnotit spíše kriticky. Jedná se o kompromisní řešení, bez kterého by nařízení světlo světa zřejmě nespátřilo.

Využití totožných hraničních určovatелů – obvyklého pobytu nebo státní příslušnosti manželů či jednoho z manželů (v různých formulačních obměnách) v jurisdikčních a kolizních normách samozřejmě opět na první pohled budí dojem, že soudy budou majetkové společenství manželů vypořádávat zpravidla podle svého hmotného práva. Stabilizace hraničních určovatелů ale není synchronizována a hraniční určovatелé se v kolizní a jurisdikční rovině posuzují k rozdílnému okamžiku (k okamžiku zahájení řízení v jurisdikčních pravidlech a k okamžiku uzavření manželství nebo k okamžiku volby v případě prorogace či volby rozhodného práva). I při použití stejných hraničních určovatелů není proto vyloučena divergence státu sudiště a rozhodného práva. K případnému souběhu *forum – ius* nepřispívají ani přechodná ustanovení, na jejichž základě nadále zůstávají ve hře neunifikované kolizní normy vnitrostátního práva nebo mezinárodní smlouvy. Národní kolizní úpravy navíc nemusí nutně vycházet z neměnného majetkového statutu a v takovém případě je u manželů, kteří během manželství změnili obvyklý pobyt nebo státní příslušnost, koordinace sudiště a rozhodného práva v rámci unijních nařízení prakticky nemožná.

Ze souběhu sudiště a rozhodného práva vychází zákonodárce v úpravě prorogační dohody, kde volitelná sudiště váže převážně na rozhodné právo včetně toho zvoleného. Rozhodné právo tak determinuje založení mezinárodní příslušnosti, sudištěm je *forum legis*. V praxi to ale znamená, že soud je již ve fázi přezkumu své mezinárodní příslušnosti nucen zabývat se rozhodným právem. Zejména v případech, kdy strany provedly volbu rozhodného práva, je třeba již pro účely založení mezinárodní příslušnosti zkoumat nejen volitelnost daného práva (okruh volitelných právních řádů je omezen), ale i platnost dohody o volbě práva.⁶¹ Jedná se tedy sice o řešení, které cílí na dosažení souladu *forum – ius*, které ale zároveň představuje procesní komplikaci a zvyšuje míru právní nejistoty s ohledem na stát sudiště.⁶²

Jako základní jurisdikční pravidlo stanoví nařízení o majetkových poměrech v manželství koncentraci příslušnosti soudů téhož státu pro rozhodnutí ve věci rozvodu a ve věcech majetkových poměrů manželů ve vztahu k rozvodu. Primární akcesorické příslušnosti soudů státu rozvodu v rovině mezinárodní příslušnosti však neodpovídá obdobné kolizní pravidlo, které by odkazovalo na *lex divortii*. Nařízení o majetkových režimech v manželství nevyužívá pro účely koordinace jurisdikčních a kolizních pravidel ani kolizních norem, na jejichž základě by se bez dalšího aplikovalo *lex fori*. Pravidlům pro mezinárodní příslušnost není přisuzována větší relevance, naopak: v případě prorogace, kdy je mezinárodní příslušnost v zásadě navázána na majetkový statut, hraje určující roli rozhodné právo. Důvodem absence kolizní normy přikazující aplikaci *lex fori* by v případě majetkových poměrů v manželství mohla být skutečnost, že jejich úprava nemusí být

⁶¹ Čl. 23 a 24 nařízení o majetkových poměrech v manželství.

⁶² BROSCHE, M. *Rechtswahl und Gerichtsstandsvereinbarung im internationalen Familien- und Erbrecht der EU*, s. 106–107.

nutně spojena se soudním řízením. Příkaz použít právo sudiště by proto mohl být v řadě případů problematický.⁶³

Soulad sudiště a rozhodného práva pro majetkové vztahy mohou na základě unijní úpravy manželé účinně zajistit pouze paralelní volbou práva a soudů některého zúčastněného členského státu. Hrozí však, že v době, kdy se bude vypořádání majetkových poměrů mezi manželi u soudu v souvislosti s rozvodem manželství řešit, nebude již ke zvolenému právu a prorogovaným soudům existovat na straně manželů dostatečně úzký vztah (může se jednat např. o stát prvního společného obvyklého pobytu po uzavření manželství) a manželům nebude vyhovovat. Dále hrozí, že v případě, kdy navrhovatel rozvodu podá návrh na rozvod manželství u soudů státu společného obvyklého pobytu manželů, u soudů státu obvyklého pobytu odpůrce či u soudů státu obvyklého pobytu navrhovatele, jestliže v tomto státě měli manželé poslední společný obvyklý pobyt (jak mu to v rámci *forum shopping* umožňuje nařízení Brusel II bis), soud k prorogační dohodě uzavřené manžely s ohledem na primární pravidlo koncentrace obou řízení do jednoho státu přihlížet nebude.

Závěr

V koncepci unijních předpisů, které upravují zkoumaný výsek mezinárodního rodinného práva, existuje mezi pravidly pro založení mezinárodní příslušnosti a pravidly pro určení rozhodného právního řádu úzká vazba. V případě úpravy majetkových poměrů manželů vyplývá určitý vzájemný vztah již ze samotné skutečnosti, že jurisdikční a kolizní pravidla jsou společně obsažena v jednom unijním předpise. Obdobným způsobem zamýšlela EU upravit i rozvod manželství. Do přepracovaného znění nařízení Brusel II bis měla být na základě návrhu Komise z roku 2006 začleněna rovněž pravidla pro určení práva rozhodného pro rozvod a rozluky manželství.⁶⁴ Nakonec však nařízení z důvodů nedostatečného konsenzu členských států v navrhované podobě revidováno nebylo a kolizní normy se dočkaly sjednocení v samostatném nařízení Řím III. I přesto zákonodárce alespoň v preambuli nařízení Řím III zcela logicky zdůraznil nutnost slučitelnosti jeho ustanovení s nařízením Brusel II bis.⁶⁵

Ve zkoumaných nařízeních lze najít všechny tři výše uvedené způsoby vzájemné koordinace jurisdikčních a kolizních norem, které vedou k souběhu sudiště a rozhodného práva: *forum legis*, *lex fori* a synchronizaci hraničních určovatелů. *Forum legis* je relevantní v rámci prorogace soudů členského státu ve věcech majetkových poměrů manželů, kdy je možné zvolit soudy státu, jehož právo bude v daném případě rozhodné. V případě rozvodu mohou manželé naopak zvolit jako rozhodné *lex fori*, tedy právo místa soudu, který povede rozvodové řízení. Synchronizace hraničních určovatелů v jurisdikčních a kolizních normách je na první pohled zcela patrná jak v případě úpravy rozvodu, tak v případě úpravy majetkových poměrů v manželství. Ve všech zkoumaných unijních předpisech dominují až na výjimky⁶⁶ dva hraniční určovatелé, a to obvyklý pobyt a státní

⁶³ Ibidem, s. 94.

⁶⁴ Kapitola IIa návrhu nařízení Rady, kterým se mění nařízení (ES) č. 2201/2003 ohledně příslušnosti a pravidel o právních předpisech použitelných v manželských věcech (předložený Komisi); KOM (2006) 399 v konečném znění.

⁶⁵ Bod 10 preambule nařízení Brusel II bis.

⁶⁶ Např. hraniční určovatел místa uzavření manželství v čl. 7 odst. 1 nařízení o majetkových poměrech v manželství.

příslušnost manželů či jednoho z nich. Jedná se o hraniční určovatele, kteří zajišťují aplikaci právního řádu, ke kterému má alespoň jeden z manželů úzkou vazbu. Jurisdikční i kolizní pravidla jsou však v jednotlivých unijních předpisech dále velmi košatě diferencována a jejich aplikace je pro praxi komplikovaná. Hraniční určovatelé se posuzují k různým rozhodným okamžikům či obdobím a týkají se v různých variacích buď obou manželů, či jen jednoho z nich. Určitá vzájemná provázanost unijních jurisdikčních a kolizních pravidel ve věcech rozvodu a majetkových poměrů manželů v souvislosti s rozvodem sice může k souběhu sudiště a rozhodného práva vést a zajistit tak soudu aplikaci vlastního práva, díky formulační diverzitě jednotlivých ustanovení a omezenému teritoriálnímu dosahu unifikovaných unijních pravidel s tímto výsledkem nelze navzdory aplikaci tožných hraničních určovatelů *a priori* počítat.

Určitě se není třeba obávat, že by analyzovaná unijní úprava vedla k popření mezinárodního práva soukromého, které v souběhu sudiště a rozhodného práva někteří autoři spatřují.⁶⁷ Režim posílené spolupráce a omezená aplikace unijních kolizních norem pro majetkové poměry manželů, díky kterým se i v rámci EU budou v některých případech nadále používat příslušná pravidla národní úpravy mezinárodního práva soukromého, účinky korelace jednotlivých pravidel dále rozměňují.

Zkoumané unijní předpisy rovněž rozdílným způsobem reflektují smluvní volnost stran. V případě rozvodového soudu je dohoda manželů o volbě soudu dosud zcela vyloučena, v případě vypořádání majetkových poměrů jsou její účinky limitovány akcesorickou příslušností rozvodového soudu. Analyzované unijní předpisy tak manželům prakticky neumožňují, aby se s právní jistotou v rámci smluvní volnosti dohodli na souběhu sudiště a rozhodného práva, což jistě není v souladu s proklamovaným cílem zajištění předvídatelnosti.

Závěrem lze uvést, že souběh sudiště a rozhodného práva sice v případě rozvodu manželství a souvisejícího vypořádání majetkových poměrů rozvádějících se manželů vyloučen není, ale při současné komplikované koncepci jurisdikčních a kolizních pravidel jej může být dosaženo pouze na základě podrobné kvalifikované analýzy příslušných pravidel s ohledem na konkrétní skutkové okolnosti.

⁶⁷ WÜRDINGER, M. *Das Prinzip der Einheit der Schuldrechtsverordnungen im Europäischen Internationalen Privat- und Verfahrensrecht: Eine methodologische Untersuchung über die praktische Konkordanz zwischen Brüssel I-VO, Rom I-VO und Rom II-VO*, s. 106.

Concurrence of Forum and Applicable Law in Matters of Cross-border Divorce and Related Settlement of Property Relations

Magdalena Pfeiffer

Abstract: The article deals with mutual interplay between fundamental rules of private international law – jurisdiction rules and conflict of laws rules. They are in principle independent rules fulfilling different functions and not necessarily interconnected. But their coordination may, under certain conditions, result in concurrence of forum and applicable law when the court deciding on the merits applies its own substantive law. The article analyses in general the various ways in which the concurrence of forum – ius (jurisdiction and applicable law) can be achieved and focuses in detail on whether and to which extent the concurrence of forum and applicable law is achievable pursuant to the relevant instruments in a sub-area of international family law – in matters of cross-border divorce and related liquidation of matrimonial property regime. As a part of the analysis the relevant connecting factors, relevant moments of their assessment and the degree of party autonomy (choice of court and choice of applicable law) are put under scrutiny.

Key words: international jurisdiction, applicable law, divorce of marriage, matrimonial property relations, Brussels II bis Regulation, Rome III Regulation, lex fori